

A szovjet és a kereszténység

A SZOVJETUNIO belső életét fennállása óta sűrű homály fedi. Még titokzatosabb ködbe burkolódik alattvalóinak vallásos élete. Annak alapján, amit eddig e tárgyról hallhattunk, a vörös cár birodalmának képe úgy él a lelkünkben, mint a vallástalanság földje. Ám ez az általános benyomás nyomban újabb kérdést ébreszt fel. Mert alig hihető, hogy akár a legnagyobb zsarnokság, vagy a legvéresebb terror gyökeresen kiirtsa az emberi lélek egyik legmélyebb és legerősebb törekvését. S ha így áll a dolog, akkor méltán kérdezhetjük: a szovjet világában a vallásosságnak, főleg a keresztény vallásosságnak milyen a sorsa?

A kereszténység és a bolsevizmus gyökeres elvi szembenállása nem szorul hosszabb magyarázatra. A bolsevizmus világosan kijelenti, hogy célja az osztálynélküli, gazdaságilag önmagának elegendő társadalom megalapítása. S abból sem csinál titkot, hogy e cél megvalósításában nem elégszik meg a gazdasági élet fölötti uralommal, szabadon hagyva az élet egyéb területeit. Törekvése inkább az, hogy minden tevékenységet az egyetlen társadalmi célnak rendeljen alá, gondolat, érzés, alkotás kizárólag ennek a vállalkozásnak szolgáljon. Szerinte fölösleges és káros, ha a föld fia másra is tekint s másra is vágyódik, mint a gazdaságilag tökéletesen megszervezett társadalomra. Amíg tehát valaki Istenre is gondol s ábrándozva feléje irányítja lépteit, nem lehet a kommunizmus megbízható híve. A bolsevizmus épp ezért sohasem barátkozhatik meg az istenhittel. Ha ezt megtenné, a lényegét tagadná meg. Senki ezt az ellentétet olyan világosan nem látta, mint épp a bolsevizmus megalapítója, Lenin.

Az 1905-ös forradalom után a cári Oroszország az összes politikai pártoknak rövid ideig kielégítő szabadságot biztosított. A baloldali alakulatok ezt a szabadságot többek között arra is felhasználták, hogy a közvélemény előtt vitassák meg programjukat. E tárgyalások alatt a legszélsőségesebb irányzatok két képviselője: Gorkij Maxim és Lunacsarszkij Anatol — mindkettő inkább író, mint politikus — azzal a meglepő javaslattal állott elő, hogy a szocialista pártprogramban is helyet kell biztosítani Isten számára. Kijelentették ugyan, hogy ők nem a polgárság Istenéhez ragaszkod-

nak, akinek nevében oly sok visszaélést igazolnak, de valami éltető szellemi valóságot az új korszak számára is szükségesnek tartanak. A két író valóságos mozgalmat támasztott a forradalmi programm ilyen szellemű átalakítása érdekében.

Kísérletük Lenin rendíthetetlen ellenállásán megbukott. A féltelmetes híró vezér, az egyik forradalmi folyóirat hasábjain kegyetlenül megtámadta az új kísérletezőket. Elméleti kiindulópontjukat szóra sem méltatta, csak mint a forradalom módszereinek lelkes buvárálója tisztán gyakorlati szempontból mondott ítéletet az ébredező irányzatról. Alapelveként felállította, hogy a vallás nyomorúságos szellemi vinkó, mellyel az ember gazdasági felszabadulásának vágyát elaltatja. Ebből a tételből vonja le következtetését, hogy minden valódi kommunistának Istentagadónak és a vallások ellenségének kell lennie. Enélkül nem képzelhető el a kommunista programm hűségese szolgálata.

Nem feledkezik meg azonban Lenin arról, hogy ő a gyakorlat embere. Elismeri, hogy kifelé nem tanácsos ezeket az elveket teljes merevségükben hirdetni. Ellenkezőleg: a szocialista pártok ama programja, hogy a vallás magánügy, nagyszerű csalétek lehet a kommunisták kezében olyanok felé, akiket a nyílt vallásellenesség kezdetben visszaretentene a párttól. Azt kívánja tehát, hogy a párt és a szocialista állam kifelé mindenkor mutasson érdektelenséget a vallásos kérdések iránt. A párt belső életében és munkájában azonban nem szabad megtérni semmiféle megbékélést a vallások irányában. Az ismét a gyakorlat követelménye, hogy a harc enyhébb vagy durvább formában folyjon le. Az elvről és a célról azonban sohasem szabad megfeledkezni, viszont alkalmazkodásra, szünetre, vagy — amint a kommunista szóhasználat mondja, — lélekzetvételre néha nagyon is szükség lehet a vallásellenes munkában.¹

Mikor a bolsevista párt 1917-ben kezébe vette az államhatalmat, vallásellenes politikáját tökéletesen ezen elvek szerint kezdte meg. Sohasem feledték, hogy életre-halálra menő küzdelemről van szó. Egy pillanatra sem barátkoztak meg azzal a gondolattal, hogy a vallásokkal békét vagy fegyverszünetet köthetnének. Másrésről azonban állandóan kendőzni iparkodtak törekvéseiket s az adott helyzet szerint hol nyíltabban, hol burkoltabban léptek föl, hol a hívők, hol a papság ellen intézték inkább támadásaikat. Néha hivatalos állami eljárás vezette a kérlelhetetlen harcot, melyet különféle ürügyekkel indítottak meg, máskor az egyéni vallásos meggyőződés elleni céltudatos társadalmi propaganda volt a támadók legszívesebben alkalmazott fegyvere.

E módosítások szerint az orosz kommunizmus vallásellenes harcat három korszakra oszthatjuk:

1. Az első tíz esztendő. Ekkor az oroszországi egyházak szervezetének, anyagi és lelki befolyásának, valamint hierarchiájának összetörése volt a főcél.

2. A kollektív gazdasági rend fejlődésének időszaka 1928—1939-ig. Ebben az időben a hívő tömegek lelkéből erőszakos és nagyarányú propagandával törekedtek kioltani a vallásosságot. A bolsevista uralom leggyászosabb korszaka.

3. A második világháború kitörésétől a mai napig. A szovjet politikáját külső gondok kötik le. A vallásellenes irányzat elvei megmaradnak, de a változott viszonyokhoz képest több kétszínű enyhítést is bevezetnek. Mellőzve az első korszak inkább ismert történetét, csak a második és harmadik idő vizsgálatával foglalkozunk.

A VALLÁSI ÁLLAPOTOK a huszas évek végén váltak kétségbeejtővé. Ennek oka a kollektív gazdasági rendszer bevezetésével függ össze. 1929-ben módosították a szovjet unió minden tagállama számára a vallási törvényeket, (ugyanebben az esztendőben egy 68 cikkelyből álló rendeletet kapcsoltak hozzá, mely a vallásos élet egész területére kiterjeszkedik). Az új törvények látszólag enyhítések tartalmaznak. Szó szerint több önállóságot és szabadságot biztosítanak, valójában azonban minden vallásos megmozdulást lehetetlenné tesznek. A legfontosabb újítások egyike, hogy *míg az 1918. január 23-i törvény egyaránt megengedi a vallásos és vallástalan propagandát, addig az új rendelkezés csak a magán vallásos gyakorlatokat engedi meg, de nem a vallásos propagandát. Viszont a vallástalan, helyesebben vallásellenes mozgalmak továbbra is teljes szabadságot élveznek.* E törvény életbelépésétől fogva minden pap és minden hívő, aki a templomon kívül valamely propagandának is minősíthető cselekedetet végez (s melyik külső vallásos cselekedetet nem lehet annak minősíteni?) már büntethető. A legfőbb szovjet ellenőrző bizottság az istentelenek szövetségének útmutatása szerint a magasabb hivatalokat sorban megtisztította azoktól a személyektől, akik vallásilag gyanúsak voltak. 1929. október 1-e óta a vasárnapot egyetlen állami üzem sem tartja többé tiszteletben. A kollektív mezőgazdaság megteremtésére irányuló előírások pedig olyanok, hogy kétségtelenül egy ateista faluközösség életrehívását tartják egyik elsőrendű feladatuknak.²

Néhány részlet jobban megvilágítja, hogy 1929. április 8-a után milyen irányt vett a szovjet vallásellenes törvényhozása. A papokat és a templomok vagy egyházak alkalmazottait régebbi idő óta a „nem dolgozó elemekhez” számították. Az új törvényhozás megtiltotta, hogy az ilyen nem-dolgozó elemek állami épületekben lakjanak. Ám a szovjetunió kezdete óta az egyházi vagyon, így a lelkészi lakások is állami tulajdon lehettek. Az új rendelkezés következtében tehát tömegesen tették ki a papokat az utcára. Ha magán-személy ezeknek a hajléktalanná vált papoknak lakást és ellátást adott, felemelték adóját és különféle erőszakos rendszabályokat alkalmaztak vele szemben. Szerfölött kockázatos volt tehát könnyűléttel tekinteni és segíteni az üldözötteket. Főleg a falusi lelkészek helyzete vált csaknem elviselhetetlenné e rendelkezés után. De másokkal sem gyakoroltak kivételt. Mikor a pápa 1930 február 2-án nyíltan állásfoglalt a megerősödött orosz vallásüldözés ellen, a moszkvai patriarchatus helyettes vezetője, Sergius tiltakozott a pápa szavai ellen. Szépítette a szovjet eljárását, sőt bizonyos vonatkozásban a vallásüldözést egészen kétségbe vonta. Röviddel e nyilatkozat után Sergiust is kiutasították lakásából.

Az elnyomó intézkedések annyira mentek, hogy az orthodox papok gyermekeinek is megtiltották az iskolák és egyetemek látogatását. Munkaigazolványt nem adtak nekik, így munkát sem vállalhattak és munkanélküli segélyhez sem juthattak. Ugyanakkor tetemes adóróttak ki a papokra, s ha ezt az összeget megfizetni nem tudták, még ingóságait, ruhájukat vagy cipőjüket is lefoglalták. A papokkal szemben követett eljárás a kántorokkal és egyházi szolgálkával szemben is érvényesült.

Ugyanekkor pontosabban meghatározták, hogy mit kell vallásos propagandán érteni. Részletesen a következő cselekmények tilosak:

1. Tilos a vallásos felvilágosító munka, irodalmi összejövetei vagy bibliai óra formájában.
2. Tilos minden vallásoktatás, melyet a szovjettörvények nem engedélyeznek. A szovjettörvények pedig csak a felnőtteknek engedik meg a vallásoktatást s kizárólag olyan személyek végezhetik, akik erre a szovjet hatóságoktól jogosítványt kaptak.
3. Tilos a vallásos jótékonyság gyakorlása. Nem szabad pl. vallásos alapon kórházakat, vagy szanatóriumokat emelni, betegápolást vállalni, orvosságot kiosztani, társadalmi segítő egyesületet alapítani, vagy gazdasági szervezetet létrehozni.
4. Tilos gyűjtő tevékenységet kifejtteni.
5. Tilos külön-külön nők, ifjak vagy gyermekek számára ima-összejöveteleket rendezni.
6. Tilos, hogy egy vallási közösség a rendelkezésére bocsátott egy templomán, vagy kápolnán kívül még más ilyen tárggyal bírjon.
7. Tilos minden papi tevékenység a pap számára kijelölt lelkiesség területén kívül.³

Jegyezzük még meg, hogy ezek a tilalmak a szovjet megokolás szerint nem a vallásos élet megbénítását célozzák, hanem egyedül arra irányulnak, hogy a papság várható „ellenforradalmi tevékenységét” tegyék lehetetlenné. Vagyis az előbb felsorolt minden tevékenység egyszersmind ellenforradalmi tett is. Így kell tehát értenünk az egykori népbiztosnak, Rykownak a külföldi sajtó előtt tett nyilatkozatát, hogy a szovjet rendszer csak a papság ellenforradalmi tevékenységét üldözi. De még az előbb felsorolt eseteken kívül is könnyű a különben megengedett papi tevékenységben szovjetellenes tettet szimatolni. Még 1928 táján halálra ítélték két papot: Prjachin-t és Shurawljoft, csak azért, mert szentbeszédekben kikeltek az általános erkölcstelenség ellen, és bűnbánatra intették hallgatóikat. Az ilyen szavak súlyosan számítandó, ravaszul leplezett támadások a szovjetrendszer ellen, — hangoztatta a bolsevista sajtó.⁴

E sokatmondó követelmények mellett a hivatalos újságok által annyira magasztalt engedékenység legföljebb abban nyilatkozik meg, hogy a vallásos egyesülések és a szovjethatóságok között megkötött szerződések önkényesen fel nem bonthatók. A szovjet csak abban az esetben zárhatja ki a vallásos hívőket a templomból, ha azok a szer-

ződés feltételeit nem tartják meg. Megengedi továbbá kifejezetten az új törvény, hogy a foglyok a börtönben, vagy a betegek a kórházakban kérhessék a pap segítségét.

Viszont, ha a törvények végrehajtását vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hogy rosszindulatúbb és gyilkosabb támadást képzelni sem lehet. A templomokat a törvény szerint ellenszolgáltatás nélkül bocsátották a hívők rendelkezésére. Valójában a hívőknek kellett gondoskodniuk a templom karbantartásáról, ami főleg a régebbi épületeknél tetemes költséget tett ki. Azonkívül a vallásos egyesülések kötelezve vannak a templomok biztosítására, s megállapítást nyert, hogy bár a tűzveszély ezeknél az épületeknél kisebb, mégis háromszor annyi biztosítási díjat kell fizetniük, mint pl. a színházaknak.⁵ Időnként a munkások körében erős vallásellenes áramlatot indítottak meg, s ugyanabban az időben vették vizsgálat alá, vajjon megvan-e a községben a vallásos közösség felállításához szükséges 20 személy. A terror hatása alatt többen nem mertek jelentkezni, ilyenkor a törvényes jogtól megfosztották a vallásos közösséget. Főleg a német származású telepések és munkások körében alkalmazták ezt az eljárást.

De a törvényekre alapozott üldözésnél sokkal súlyosabban számított az a tény, hogy a szervezett vallásellenes propaganda hatósági támogatással ekkor kezdett szinte démoni arányokat ölteni. A kommunista szervezetek ugyanis fontosabbnak tartották a vallásellenes mozgalom támogatását, mint az egyházak elleni nyílt fellépést. A harcos istentelenek szövetsége 1927-től 1929-ig 34 millió röpiratot dobott szét az orosz tömegek között. Az 1929 után megindult roham erősségét bizonyítja, hogy csak az 1930-as év első negyedében 13 millió vallásellenes irat hagyta el a nyomdákat. Ebben az új korszakban nyíltak meg a hirhedt vallásellenes egyetemek, ekkor szaporodtak el — szinte gombamódra — a vallásellenes körök, élcsapatok és a vallásellenes muzeumok az egész szovjetföldön. Ekkor gondoltak egyesek arra, hogy bizonyos területeket eleve vallásmentes területeknek nyilvánítanak, ott minden templomot lerombolnak, s a vallásos élet minden nyomát eltüntetik. Ezt a fanatizmust azonban maga a párt, sőt az istentelenek szövetségének feje Jaroslawski-Hübelmann is soknak tartotta. Inkább azt hangoztatta, hogy a céltudatos és megfontolt előhaladás többet ér, mint a vak lelkesedéstől fűtött győzelmi mámor. E meggondolás alapján a második 5 éves gazdasági tervvel együtt egy 5 éves vallásellenes tervet dolgozott ki.⁶

Nem csoda tehát, hogy a legnagyobb csapást ebben a korban, a harmincas évek elején kellett elszenvednie. Oroszországban a kereszténységnek. A hitélet világában borzalmas elsorvadás állott be.

A hivatalos statisztikák szerint az orosz görögkeleti egyház a forradalom kitörésének hajnalán 181.337 egyházi személyt számlált. Ebből 50.960 volt pap. A templomok száma 46.457-re rugott, s emellett volt még 21.747 kápolna, 497 férfi szerzetesház, 419 női szerzetesház, 4 hittudományi akadémia — Kiew, Moszkva, Szentpétervár, Kazán, — 36 papnevelő intézet, 40.000 népiskola, és 150 vallásos iskola, a papok gyermekei számára.

Mi maradt ebből a régi dicsőségből? Nehéz pontos választ adni. De elég megbízható adatok után állíthatjuk, hogy az 50.000 papból, alig néhány száz szerepel hivatalosan, mint az egyház szolgája. A többiek meghaltak, igen sokan szenvedtek vértanuhalált, vagy pedig börtönökben synylódnak, sokan elmenekültek, s számosan más foglalkozást vállaltak, amelyben titokban gyakorolják papi hivatalukat, vagy pedig vándor papi életet folytatnak.

A templomok nem mentek veszendőbe, ekkora nagy számban, ncha a harmincas évek rombolásai itt is megdöbbsntő pusztulást eredményeztek. A vallásos intézmények azonban teljesen megszűntek. Sem vallásos iskola, sem papnevelő intézet nincsen szovjetföldön. Valami papi utánpótlás van, de az titokban történik. Titokban folyik a papi életre való megnyerés, titokban a papi képzés és titokban a papszentelés.

A katolikus Egyház kisebb jelentőségű volt a régi Oroszországban, mint a keleti szakadárság, mégis eléggé virágzó állapotnak örvendett. 8 püspöke és 810 papja volt.

A Szovjetoroszországban élő katolikus papok számát Innitzer bécsi bíboros-érsek vezetése alatt álló bizottság kutatta föl 1935-ben. Ezen adatok szerint 73 katolikus pap élt 1935-ben Szovjetoroszország területén. Közülük 14 a Szolovjecki szigeteken, börtönbüntetést szenvedve, ugyanezen esztendő májusában újabb 13 katolikus papot tartóztattak le. A letartóztatottak jórészt német származásúak voltak. 1936 január 10-én Odessza utolsó katolikus papját, Frizon limyra-i püspököt is letartóztatták.⁷

Néhány templom még nyitva van, inkább idegenforgalmi célra, hogy az utazóknak megmutathassák a szovjet türelmének a bizonyítékát. De a vallásos élet többi feltételei, az iskolák és szemináriumok teljesen hiányoznak.

Az orosz katolikus életről hihető, de nem ellenőrizhető felvilágosítást kaptunk még 1937-ben. E hírek szerint az egész Oroszország területén 1937-ben már csak 12 katolikus pap volt. Szibériában és Turkesztánban egyetlen katolikus papot sem lehetett ebben az időben találni. Ukrajnában egy katolikus pap maradt, aki teljesen bÉna, még a kezét sem tudja megmozdítani, tehetetlenül fekszik, úgy kell gondolni, mint egy kis gyermeket. De értelme világos, beszélni is tud. Így gyóntatni tud, s a hívek igen messzi vidékről is felkeresik, hogy gyónhassanak nála. Szinte egész nap gyóntat. Valamikor Szibériába deportálták a kommunisták, de amikor ott teljesen megbénult, hazaengedték, mint tehetetlent. Nagyoroszországban is volt ebben az időben egy pap, aki 91. éve felé járt, és teljesen vak volt.

A protestáns misszionáriusok sem hiányoztak sohasem Oroszországból. 1914-ben az oroszországi evangélikus egyház kb. 230 lelkípásztort számlált. 1935-ben ez a szám 85-re olvadt le, de ezek közül is 40 Szibériában vagy a Jeges-tenger partján synylódott fogságban. A foglyok közül kettőt: Seib és Deutschmann lelkészeket 1935-ben halálra ítélték, mert az éhezők számára külföldi segélyt kértek és fogadtak el. Később állítólag a halálos ítéletet 10 évi deportálásra változtatták át.

1934-ben csak 18 protestáns lelkipásztor gyakorolhatta nyíltan hivatalát, s ez a 18 is állandó zaklatásnak volt kitéve. 1935-ben nem volt több 14 lelkésznel, s 1936 februárjában már csak 8-an maradtak. Hitler uralomrajutása előtt nagy buzgósággal törekedtek ki a német protestáns lelkészek Oroszországba, az ottani protestánsok segítségére s a legtöbb közülük mély hitvallói bátorsággal dolgozott. A nemzetiszocializmus uralomrajutása után ez a protestáns térítő munka is teljesen lehetetlenné vált.⁸

Bénultan és összetörve fekszik a kereszténység a bolsevizmus előtt. A rombolás szinte tökéletes. Megelégedve azonban nincsenek a munkájukkal, mert csak az erőszak látszateredményét érték el. Sok esetben ugyanis az következett be, hogy amint azelőtt voltak képmutató, haszonleső, de meggyőződésnélküli keresztények, úgy vannak most képmutató, meggyőződésnélküli istentagadók. Még az istentelenek szövetségének tagjai is csalódást okoznak.

A megszervezett tömeget nem sikerült tartós vallásellenes harcikedvben megtartani. Nagy erőkifejtés után a mozgalom elérte csúcspontját, de ettől az időponttól kezdve hanyatlást mutat. A tagok száma nem növekszik. Az istentelenek lapja utáni érdeklődés alábbhagy, a gyűléseket alig látogatják, s a helyi szervezetek leg-hirhedtebb bajnokai is kedvüket veszítik a küzdelemben. 1933 után a szövetség nem közöl többé statisztikákat, a vezetők, Jaroslawski-Hubelmann és társa, Scheinmann sűrűn panaszkodnak, hogy a mozgalmat nem értik meg, a lelkesedés csekély, és a harcban nem mutatnak fel elég találékonytságot. Különösen kikelnek azon felfogás ellen, hogy a tömegek kezdik befejezettnek tekinteni a vallásellenes küzdelmet. Egyes vidékeken azt hangoztatják, hogy a vallásos élet elveszítette minden befolyását, jelentősége többé nincs, minek hát ellene támadásokat intézni. A közömbösség e szellemét tartják a legveszedelmesebbnek, s ennek leküzdésére akarnak új és új módszereket életbeléptetni.

Hiába, a tömegek belefáradtak abba, hogy hosszú időn keresztül szellemi harcot, lelki küzdelmet folytassanak. Az a nép, melyet másra nem oktatnak, mint a földi eredmények megbecsülésére, s minden fanatizmust a látható eredmények létrehozására irányítottak, gyengének, tehetetlennek és erőtlennek érzi magát a lelki értékek előtt. Inkább elhiszi, hogy a küzdelemben győztes, de nem hajlandó még hosszabb időre is megerőltetni magát.

ÚJ FORDULATOT hozott a szovjet vallási viszonyaiba a háború. Először az a körülmény idézett elő mélyreható változást, hogy még 1939-ben a szovjet Lengyelországból és a balti államokból nagy területeket kebelezett be. Olyan területek voltak ezek, ahol virágzó vallásos élet folyt. Lengyel földön és Litvániában tömegesen éltek katolikusok is. A hódítás után pedig a szovjet nagy számban hurcolt lengyel családokat és lengyel papokat is Oroszország belseje felé. A megszállás alatt, mikor a szovjet még nem tudott tökéletes ellenőrzést kifejteni, több érdekes hír szivárgott Európába.

Mindenekelőtt megállapítható volt, hogy a szovjet újabb vallásos probléma előtt áll. A hívők és a papok száma egyszerre megnövekedett birodalma területén. S az új polgárok olyanok voltak, akik öntudattal ragaszkodtak hitükhöz és papjaikhoz, és hallottak már valamit a szovjet üldözéséről, fel voltak készülve rá. Viszont a háború változásai között az orosz vezetőknek is súlyosabb gondjaik voltak, semhogy teljes erejükkel a vallásos élet kiirtására törhettek volna. Amikor pedig a szovjet-föld is élet-halál harcra kényszerült, s szövetségesek után kapkodott, mindenképpen ajánlatos volt a vallások iránt mutatott viselkedésben lehetőleg kifogástalannak mutatkozni. Sok lett volna azt kívánni, hogy a szovjet változtassa át vallásos törvényhozását. Ezzel elismerte volna, hogy megelőző viselkedése elítélendő volt. Ám ők mindenkor csak azt hirdették, hogy az egyház és állam szétválasztása mellett teljes vallásszabadságot biztosítanak.

Megkezdődött tehát a teljes kétértelműség korszaka. A vallásellenes célt nem tévesztették szem elől, s ott, ahol akadálytalanul lehetett, a vallásellenes törvényeket a legbrutálisabban végrehajtották, viszont másfelé és más célok miatt valóságos hízélgést kezdtek el. Bevonulva pl. Kelet-Lengyelországba, az egyik helyen a pápáság elhatározta, hogy többé nem harangoztat. Néhány nap múlva a vörös hadsereg parancsnoka méltatlankodva kifogásolja, hogy a harangozást abbahagyták. Követelték, hogy a régi szokást vegyék újra elő. Mert a vörös hadsereg nem engedi ugyan, hogy a vallás a politikába beavatkozzon, különben azonban fontosnak tartja, hogy a vallásos életet semmi ne zavarja. A templomlátogatást eltűrték. A hivatalos tilalom ellenére sem akadályozták meg, hogy a vörös katonák is megjelenjenek a templomokban. Végrehajtották azt a törvényt, hogy a pap csak a plébániája területén végezheti munkáját, de tovább nem mentek az üldözésben. Semmiféle akadályt nem gördítettek annak útjába, hogy a hívek saját adományaikkal bőségesen ellássák. Viszont a templomon kívüli vallásos tevékenységet kegyetlenül üldözték, mert ebben uralmuk veszélyeztetését látták.⁹

Ez a kétértelműség teljessé lett a háború kitörése után. A lengyel foglyok nem szabadultak fel ugyan azonnal, de ellenségből szövetségestárrsá váltak. Velük együtt a menekülteknek, az elhurcoltaknak s a velük élő papoknak is más lett a helyzetük. Egyszerre alkalmas személyekké léptek elő, hogy a szovjet vallásos türelmét igazolják. Ettől az időtől kezdve továbbított a moszkvai rádió vásárnaponként katolikus szentmisét és prédikációt. Ebben az időben esett meg, hogy a moszkvai rádió egyik érezhetően nem fajmagyar leadónője 1941. augusztus 15-én émelyítően édeskés beszámolót tartott arról, hogy Moszkvában milyen buzgósággal és ünnepélyességgel ülték meg a Boldogságos Szűz mennybemenetelének ünnepét. Állítólag Sztalin nem sokkal a háború kitörése után menesztette Jaroslawskij-Hubelmannt az istentelenek szövetségének éléről. Ismeretes az is, hogy a görögkeleti egyház képviselői néha-néha ünnepélyes szertartásokat rendeznek az orosz fegyverek győzelméért, s biztosítják hűségükről a bolsevista állam korlátlan zsarnokát.

Hogy mennyire nem szabad komolyan venni ezeket a célzatosan megrendezett jeleneteket, s hogy az egész eljárás mennyire csak lélekzétvétele a nehéz helyzetben, bizonyos nyugati szövetségesek elkábítására, az kitetszik több más tényből. A legfontosabb, hogy mindenféle híresztelés ellenére a *Szentszék semmiféle kapcsolatot sem vett fel a szovjettel*. Pedig ennek a kapcsolatnak egyetlen akadálya, hogy a szovjet vonakodik megadni a valóságos vallásszabadságnak azt a legalacsonyabb fokát, melyet a pápaság ilyen esetben szokott követelni. Alig tételezhető föl, hogy a szovjet ne kapna két kézzel ezen elismertetés felé.

De megmutatta a bolsevizmus igazi arcát az egykori Lengyelország területén 1939 őszétől 1941 nyaráig. A durvább módszerek nem alkalmazta, de bevált síma és messzire tekintő eljárások közül alig maradt ki egy is a számításból. Megindította elsősorban a gyermekek és az ifjúság körében a legcéltudatosabb istentelen propagandát. Kezdte a kis gyermekeknél, akiket a tanítók és tanítónők kedveskedéssel, cukorral, játékkal és más ajándékokkal igyekeztek a templomtól és szüleiktől elidegeníteni. A felerdült ifjúság körében is kérlelhetetlen öntudattal alkalmazta azt a módszert, mely az eddigi tapasztalatok szerint mindenütt a legélesebben állítja szembe a fiatalságot a papsággal. Koedukációt vezetett be az egész vonalon, s a koedukációt a kommunista irányítók következetesen a legteljesebb erkölcsi szabadságig fejlesztik. Gyermekebálokat rendeznek, találkozóhelyeket állítanak fel, alkalmat adnak az állandó táncra és együttlétre s végül pornográf irodalmi termékekkel árasztják el az ifjúságot.¹⁰

Érdekes részletek váltak ismeretessé azoknak a lengyel papoknak elbeszéléseiből, akik a bolsevista megszállás alatt álló Lengyelországban maradtak. Közülük az egyik előadta, hogy ő nem helyezkedett el valamelyik templomban, ahol szerény keretek között nyilvánosan is végezhetne volna papi feladatait, hanem a nehezebb részt választotta. Mint soffőr a munkások közé ment, és titokban igyekezett közöttük apostolkodni. Az elért legnagyobb eredmény az volt, hogy haldokló vagy beteg munkások titokban magukhoz engedték őt, s felvették kezéből a szentségeket. A tömeggel beszélgetve vallásos témát megpendíteni nem lehetett. A közszellem annyira ellenőrzés alatt állott, vagy legalább is mindenki annyira rettegett a feljelentéstől, hogy az ilyen tárgyaknak még a látszatát is kerülték. Amit aránylag könnyen el tudott érni, az bizonyos vallásellenes kitérések elhallgattatása vagy más könnyelmű vagy embertelen cselekedetek megakadályozása volt. De ilyesmit is csak azért tudott könnyen végrehajtani, mert azzal az érveléssel állott elő, hogy aki ilyesmit véghezvisz, az a kommunizmus legveszedelmesebb ellensége, mert tápot ad az elégedetlenségnek és felháborodásnak. Mivel különben is intelligensebb volt, mint a többiek, s elmondotta nekik, hogy lengyel munkásként volt alkalma megismerkedni az olasz fascizmus világával, nagy tisztelettel vették körül. Mikor néha úgy írta le a fascizmus borzalmas állapotát, hogy az értelmesebb munkások ráismerhettek saját viszonyaikra, még nagyobb csodálkozással és félelemmel tekintettek reá. De egy szót sem mertek szólni

hozzá. Csak egy orosz munkás mondotta neki titokban: te nagyon sokat tudsz, nem vagy te a GPU kémje?

Az ilyen apostolok sohasem hiányoztak orosz földön. Munkájuk természetesen a legnehezebbek közé tartozik. A kémekek óvatos és veszedelmes életét kell ezeknek az oroszországi apostoloknak vállalniuk. S ez az oka, hogy ezekről a titkos hősökről mi legfeljebb haláluk és küzdelmes harcaik után szerezhetünk tudomást. Oroszországból azonban még ilyenkor is ritkán. Rendszerint csak annyit tudtunk meg az utolsó 10—12 esztendő alatt, hogy ezt vagy azt a papot elfogták, s egy-egy vidék ismét nélkülözni kezdte a papnyújtotta lelki segítséget. Ez az árvaság sohasem lett végleges és teljes, mert mindig akadt olyan vállalkozó, aki az eltávozott helyét foglalta el, de az természetesen nem történhetett másképp, mint a legnagyobb titokban. Mindenkinél készen kellett lennie arra, hogy mihelyt felfedezik róla papi mivoltát, megállapítják róla a titkos vallási propagandát, illetve az ellenforradami tevékenységet, s nyomban halálra ítélik vagy kegyetlen száműzetéssel sujtják. Ilyen volt eddig az orosz földön működő misszionáriusok sorsa.

Mit hoz a jövő? Egy bizonyos, ha a bolsevista rendszer uralmon marad, enyhülésre nem szabad számítani. Ügyefogyott és elképesztően korlátozott felfogásról tesz tanuságot az, aki úgy gondolja, hogy a bolsevizmus hosszabb időre és véglegesen engedni fog tanainak merevségéből, vagy hogy vezető képviselőiben a fanatizmus és az egyoldalúság tágabb emberi jósnak, megértésnek fog helyetadni. Biztos, hogy az emberek megváltozhatnak. De éppen oly biztos, hogy elképesztő vakság volna bizalmat előlegezni olyanoknak, akik erre a bizalomra még semmiféle módon rá nem szolgáltak.

Sokkal érdekesebben alakul a kérdés, ha a bolsevizmus uralmának sikerülne véglegesen véget vetni. Milyen jövő várna ebben az esetben a kereszténységre Oroszországban? A nagy lelki elsatnyulás után van-e remény arra, hogy sikerül még virágzó kereszténységet életrehívni az orosz síkságon? Ez a jövő jórészt azoktól a feltételektől függ, amelyek között az új orosz élet megindul. Ha nem gátolja a keresztény buzgóságot vak meg nem értés, akkor az orosz vallásos helyzet megfigyelői bizakodva tekintenek a jövőbe. A vallásellenes új életforma ugyanis nem érte el a nép belső világát. Legfeljebb a gyárakban összehalmozott tömeg egyik rétege, amelyik család, szülők és hagyományok nélkül nőtt fel, mutat akkora lelki eldurvulást, hogy a keresztény misszió munkája eredménytelen volna nála. A falusi tömegek teljes tudatlanságban növekedtek fel, fogalmuk sincs a keresztény vallás alapigazságairól, jelentőségéről, de jórészt meg vannak keresztelve, őseik szüleik valóságáról hallottak valamit, s inkább tisztelettel, kíváncsisággal, mint lenéző megvetéssel tekintenek a kereszténység felé.

Sőt még a munkástömegek közömbösségét és eldurvulását is gyakran a tudatlanság, az elvakultság, a primitív gondolkodás okozza, mint a teljes lelki vadság. Az előbb említett lengyel pap nem győzte eléggé ismételni, hogy az orosz munkástömegekkel érintkezve, szüntelenül ez volt a benyomása: íme, olyan fajta emberekkel találkoztam, akiknek lelkéből kimetszették az önálló gondolko-

dás képességét. Amilyen ügyesek és gyakorlatiak munkájuk elvégzésében, épp annyira sötétek és primitívek a legelemibb világnézeti kérdésekben. Csak egy hiedelem tölti meg lelküket: Szovjet-oroszország messze fölülmulja tökéletességben és jólétben a többi országokat.

Ilyen új vallásos lendület annyival is többet ígérne, mert a kommunizmus után könnyebb volna eltávolítani az orosz görögkeleti vallásosság rengeteg külsőséges, babonás, inkább az irracionális népszokásokon, mint a keresztény hagyományokon alapuló vonását. Tisztább és lelkesebb vallásosság alakulhatna ki közöttük. Mi katolikusok még azt is örömmel könyvelhetjük el, hogy ha nem is általánosan, de mégis engedett az a csökönyös elfogultság, mely a pravoszlávok nagyobb részét a római egyházzal szemben eltöltötte. A kommunista vallásellenes propaganda aránytalanul sokat foglalkozott a pápasággal. Ennek is megvan az a következménye, hogy míg azelőtt az egyszerű orosz tömegek alig tudtak valamit a római pápáról, most sejtik már a kereszténység életében gyakorolt nagy szerepét.

A jövő nem reménytelen. Minden attól függ, ki lesz Európa és Oroszország legnagyobb befolyású politikai irányítója. S még inkább döntő kérdés, hogy ez az irányító megérti-e a kereszténység nélkülözhetetlenségét.

Noha egyelőre több jel ellene szól e reményeinknek, mi mégis hisszük, hogy a háború után a kereszténység felbecsülhetetlen értékei újból megértésre találnak s ebben az átalakult világban az oroszországi hívőkre is szebb napok virradnak.

JEGYZETEK: ¹ Gorkij és Lunacsarszkij kezdeményezésére, valamint Lenin válaszára nézve l. *Süddeutsche Monatshefte* 28. (1931) évf. 10. számában Ernst Drahn cikkét, *Die Entwicklungstufen des proletarisch-sozialistischen Atheismus*. 695—696. l. A *Süddeutsche Monatshefte* fentebbi száma teljesen az istentelenek mozgalmával foglalkozik. Tárgyunkat illetően a szovjet vallásellenes tövényhozásra, az oroszországi vallásellenes propagandára, s a félénken megnyilvánuló vallásos életre nézve több értékes adatot tartalmaz. — ² Jos. Schweigt cikke: *Der Bolschewismus. Lexikon für Theologie und Kirche* II. K. 436—437. l. — ³ Ludwig Berg: *Die bolschewistischen Religionsgesetze*. S. M. 1. sz. 715. l. — ⁴ L. Berg: *ib.* m. 715—716. l. — ⁵ Th. Seibert: *Die Formen der Gottlosen-Propaganda in Russland*. S. M. 1. sz. 720. l. — ⁶ Később a terv létezését a szovjet hírszolgálat kereken tagadta. Egy jól tájékozott angol írónak azonban sikerült a tervet felfedezni s ugyanakkor más oldalról is megállapítást nyert a terv létezése. Az 5 éves vallásellenes tervre nézve l. *J. de Bivort de la Saudée: Le mouvement des Sans-Dieu et son Action dans le monde*. Megtalálható: *J. Kologrivov: Essai d'une somme catholique contre les Sans-Dieu*. Ed. Spes 521—522 l. E francia szerző a következő angol munkára hivatkozik: *Britain without God, an exposure of Anti-Godisme*, by a London Journalist; Préface by Sir Thomas Inskip. London. The Lutterworth Press, 1935. 35. l. Elfogadja és állítja az 5 éves vallásellenes terv létezését Seraphim egykorú charkowi püspök a *Schönere Zukunft*-ban megjelent cik-

kében. *Bischof Seraphim: Die neue Art der Religionsverfolgung in Russland*. Sch, Z. VIII. (1932—33) 132. 1. Seraphim a népbiztosok tanácsának egyik rendeletére hivatkozik. — ⁷ J. de Bivort de la Saudée: im. 529—531. — ⁸ A protestánsok működésére nézve: 1. J. de Bivort de la Saudée: 531. 1. — ⁹ Philippe de Régis: *La situation religieuse en Russie-Blanche et Ukraine Occidentales. Etudes*, 243 (1940. 20 avril) 131. 1. — ¹⁰ Philippe de Régis i. m. 141. 1.

BORBÉLY ISTVÁN S. I.

A délvidéki szellem kialakulásának tényezői

A SZŐKE TISZA és a kék Duna selymes szalagja által körülölelt gazdag föld a visszatért Bácska. Elválaszthatatlan tartozéka, összefüggő teste a csendes, kiegyensúlyozott magyar rónának: a magyar Alföldnek. A nagy Alkotó egynek és feloszthatatlannak teremtette felszínben, területben s lelkületben egyaránt. A messzeszálló szemhatár békés, csendes tájakat ölelhet át. Életet adó televény földjén a gabona és kukorica-táblák szélén vigyázó őrse-mekként mosolyogva bólogatnak a nagyszemű napraforgó virágok. Itt-ott egy-egy tanya-szállás tarkítja a csendesen nyugvó, halkan lélekző tájat. Nagy távolságokban szélesen ülő nagyudvarú falvak hallgatnak önérzetesen a vagyoni jólét biztos tudatában. Élet ritmusa zeng városaiban.

Vajjon az egyszintű tájak összefonódása, a békés csend, csak a természetben van-e, vagy a tájat formáló és használó emberben is? Vajjon az életet adó föld megbékíti-e a sziveket, vagy a bőség megduzzadt véredényei nem korbácsolnak-e fel heves indulatokat a van és nincs két mozgató hatalom és erő között? Vajjon a szállások mélyén átlátszó világosságban érnek-e az emberi hajlamok, avagy a kazlak homályában titkok leselkednek az arrajárókra? Vajjon az alföldi rónán vigyázó magyar tekintet melege leér-e az Alduna nádas tájaira és a megértés galambjaival elér-e minden ház portájára, vagy pedig a tulsó partról átnyúló hegyek árnyai fekszik meg az emlékezet zugait és szétesett álmokképek hazajáró szellemei susognak és elsötétítenek embert, lelket, házat, házat egyaránt.

Telepes községek... egymás mellé ejtett népcsoportok! Vajjon kézben-kézzel járták-e a történelmi rendeltetés sorsközösségi útját, vagy pedig bizalmatlan meg nem értéssel várják a történelmi sorsfordulót, amely javukra dönti az államhatalom mérlegét.

Minél délebbre halad az európai közút, vagy vasút, annál kevesebb az Alföld szívének kisugárzása s annál több a Balkánról ható erők vonzása.

Nagy összefüggő tömegben élő népcsaládok, vezető népiségek és szétszórt néptöredékek sokrétűvé és sokszínűvé tarkítják a felszínes szemléletre egységes földet. Magyar Svájc-nak is lehetne mondani, ahol a vezető rétegek mellett a szívós népi öntudatra éb-